

ADABIYOTDA LIRIKA VA LIRIK QAHRAMON TUSHUNCHALARI

Ro‘ziyeva Dilyayra Nurmurodovna

Buxoro Davlat Universiteti
Adabiyotshunoslik (ingliz)fakulteti
2-bosqich magistranti

Obidova Adiba Bahodirovna

Buxoro viloyati IIV akademik litseyi ingliz tili o‘qituvchisi

Anatatsiya: Ushbu maqolada adabiyotimizda ko‘p uchraydigan lirika va lirik qahramon tushunchalari yoritilgan. Shu bilan birga lirik qahramonlar yaqqol tasvirlangan adabiy durdonalardan misollar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Lirika, qahramon, obraz, poetika, xarakter.

Lirika (yunoncha) "lira (yoki "liros") deb atalmish cholg‘u asbobi nomidan yasalgan so‘z bo‘lib, kuylanadigan asar demakdir. Lirikaning bosh obrazi lirik qahramon hisoblanadi. Lirikada lirik qahramonning ichki dunyosi birinchi o‘rinda turadi. Barcha ifoda shoirning „men“i orqali o‘tadi. Lirikada, eposdan farqli o‘laroq, muayyan epik syujet bo‘lmaydi. Dramatik turdan ajralib turadigan jihati esa, lirikadada sub’yektivlik kuchli. Ayni paytda lirika emotsionalligi, o‘quvchi qalbini hayajonga solishi bilan farqlanadi. Lirik asarda sub’yekt va ob’yekt bir shaxsda mujassam topadi, undagi markaziy „personaj“ ijodkorning o‘zi, yanada aniqrog‘i, uning ichki ma’naviy-ruhiy olami sanaladi. Lirika ijtimoiy, madaniy, maishiy, ishqiy mavzularni qamrab olishi va juda katta ijtimoiy, estetik mohiyat kasb etishi ham mumkin. Biroq bunda ham, baribir, lirik asar o‘zagida individual shaxs kechinmalari, his-tuyg‘ulari yetakchilik qiladi. Poetik „men“ va biografik „men“ L.ning odatiy, o‘zaro ajralmas unsuri sanaladi. Ammo har qanday biografik ma’lumot poetik matn ichida o‘z mazmun-mohiyatini o‘zgartirib, ijtimoiy-madaniy yoki ma’naviy-estetik mohiyat kasb etishi mumkin. Adabiyotshunos olimlarning shoir Abdulhamid Cho‘lpon qalamiga mansub „Aldanish“ sarlavhali she’rini turlicha talkin etishlari buning isbotidir. O‘quvchini o‘zligiga, o‘z ma’naviy-ruhiy dunyosiga nazar solishga undaydi.

Lirika qadimda xalq og'zaki ijodi tarkibida mavjud bo'lib, ma'lum bir mavsum, fasl yoki urf-odatlariga bag'ishlab aytilgan. Shuni takidlab o'tish joizki, lirika ayniqsa G'arbda Qadimgi Yunoniston va Rim shoirlari ijodida, Sharqda xitoy, fors va o'zbek shoirlari ijodida asosiy o'rinni egallaydi.

Lirik asar mazmuni ikki jihatdan muqarrar ravishda avtobiografik xarakterga ega. Birinchidan, lirik asarga shoirning o'z boshidan o'tgan biror voqea, uning xayoliga kelgan biror muhim fikr yoki uni shaxsan larzaga solgan biror his mazmun berishi mumkin. Ikkinchidan, shoir o'zining boshidan o'tmagan biror voqeani yoki o'zi shaxsan kechirmagan biror hisni tasvir etganda ham, u voqea va hislarni o'zi ko'rgan, bilgan, sezgandek his etmasa, o'sha "holat"ga o'zini sola bilmasa, uning tasviri rostlik, hayotiylik kasb etmaydi, o'quvchiga Navoiyning "Layli va Majnun"ida Laylining majnunga xati Navoiyning oddiy ma'nodagi avtobiografiyasi fakti emas, ammo shunday shaxsiy tarjimai hol darajasiga ko'tarilgan faktdir. "Zaynab va omon" poemasi Hamid Olimjon o'z qahramonlari tilidan gapirganda ham ana shunday hodisa - shoirga begona bo'lgan biografik faktning shoir hayoti faktiga aylanishi hodisasiga duch kelamiz. Navoiyning "ko'rgali husningni zoru muftalo bo'ldim sango" misrasi bilan boshlanuvchi g'azalini qat'iy ravishda avtobiografik asar deb ayta olmaganimiz kabi, Pushkinning avtobiografik ekanligi aniq bo'lgan (A. A. Kronga bag'ishlangan) "ya pomnyu Chud-Noe mgnovenie" she'rining faqat konkret shaxs to'g'risida emas, balki umuman inson va hayotga muhabbat haqida ekani ham har bir o'quvchiga ayon, chunki bu ikki she'rdagi fikr va his umuminsoniydir.

Lirikada har qanday his va fikrlar emas, balki Navoiy terminologiyasi bilan aytganda "xos hol"¹ va "xos ma'no"² o'z in'ikosini topadi. Lirik asarda ifoda etilgan har qanday holat inson hayotida uchraydi, ammo o'zidagi dramatism, kechinmaning g'oyat darajada yorqinligi bilan ajralib turadi. "Kecha kelgumdur debon..." g'azalida tasvir etilgan holat ana shunday "xos hol" namunasidir. "Xos ma'no" - oddiy, siyqa, ahamiyati kam fikr emas, balki chuqur va salmoqdor mazmundir.

Furqatning:

"Charxi kajraftorning bir shevasidan dog'man

Ayshni nodon surib, kulfatni dono tortadur" -bayti bilan tugallanuvchi mashxur g'azali "xos ma'no" ifodasining yaxshi misoli bo'la oladi. U lirik qahramon, uning amallari, ohang tabiati shuni unutmazlik kerak.

Shunday qilib, lirik asarda muallif va hislari tasvirlanayotgan shaxs orasida birlik yuzaga keladi. Ayni choqda, bunday asarning yuqorida aytilgan ikki ma'noda avtobiografik xarakterga ega ekanini ham rad etish mumkin emas. Bu hol so'nggi yillarda adabiyotshunoslikda yangi bir terminning maydonga kelishiga sabab bo'ldi: "lirik qahramon" termini iste'molga kirdi. Lirik qahramon - lirik asarda kechinmalari tasvirlanayotgan kishi, shoirning umumjamiyat uchun qimmatli his va fikrlarini tashuvchi shaxsdir. U shoir shaxsi bilan estetik idealning quymasidir. Shoirning ko'pincha shaxsiy avtobiografiya Lirikaning mazmuni vasiga taalluqli bo'lgan fikr va hislaridan shaklida o'ziga xoslik jamiyat uchun eng zarurlarini in'ikos ettirish (in'ikos ettirganda ham idrok, mantiq yo'li bilan emas, balki Ilhom bilan in'ikos ettirish) vazifasi lirikaning mazmuni va shaklidagi ba'zi o'ziga xosliklarni keltirib chiqaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Adabiy turlar va janrlar [3 j.li], 2-j., Lirika, T., 1992. Bahodir Karimov.
2. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil